

وجوه تمایز مؤلفه‌های محرمیت معماری متأثر از تفاوت سبک زندگی در فرهنگ شرق و غرب

حسن ناصری ازغندی*، محسن طبسی**، حسن رضائی***

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۶

نوع مقاله: پژوهشی - ۸۱-۶۳

چکیده

از آنجا که معماری کالبدی است بر پایه روابط درونی و بیرونی، محرمیت به عنوان یک مفهوم فرهنگی - اجتماعی در معماری همواره به صورت گوناگون نمود داشته است. مطالعات نشان می‌دهد که فاصله ایجاد شده مابین لزوم شکل‌گیری محرمیت و چگونگی تجلی کالبدی آن وابسته به شرایط دوره تاریخی و یا موقعیت جغرافیایی، سبب شده است که علاوه بر کالبد محرمیت، چگونگی ادراک آن نیز به شدت متأثر از محیط فرهنگی باشد که در آن واقع شده است. بنابراین محرمیت مفهومی است که وجه ادراکی آن وابسته به فرهنگ و سبک زندگی و وجه کالبدی آن نمود یک مفهوم در معماری است. هدف اصلی تحقیق حاضر آن است که با شناسایی مؤلفه‌های محرمیت معماری و وجه تمایز آن متأثر از سبک زندگی در فرهنگ شرق و غرب، مبنایی برای آسیب‌شناسی مفهوم محرمیت در معماری معاصر تبیین نماید. بنابراین، پژوهشگران در پی پاسخگویی به این پرسش هستند که: سبک زندگی متفاوت در دو فرهنگ شرق و غرب چه تمایزی را در مؤلفه‌های محرمیت معماری سبب شده است؟ پژوهش مبتنی بر روش توصیفی با رویکرد تحلیل محتوا، جهت دستیابی به نتیجه از استدلال منطقی بهره گرفته است. جمع‌آوری داده‌ها مطابق با مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای است. نتایج مؤید آن است که تفاوت در سبک زندگی و به تبع آن نوع نگاه به محرمیت سبب شده است که در فرهنگ شرق با تأکید بیشتر بر شخص با هدف ایجاد حرمت و ارزش، محرمیت به عنوان یک پدیده حقیقی دیده شود؛ اما در فرهنگ غربی، با دیدی اجتماعی و با هدف حفظ روابط انسانی به عنوان پدیده‌ای حقوقی مدنظر بوده است که همسو با خلوت و قلمروپایی است.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ غرب، فرهنگ شرق، سبک زندگی، محرمیت، معماری

مقدمه

فرایند شکل‌گیری معماری متأثر از عواملی با سطوح متفاوت اهمیت و تأثیرگذاری است؛ بنابراین وجوه مشترک و افتراق در معماری مناطق مختلف نتیجه مواردی از اشتراك و افتراق در سنت، مذهب، فرهنگ، سبک‌زندگی و دیگر عواملی است که معماری در بستر آن رشد یافته است. از مهمترین این عوامل، عامل فرهنگی و چگونگی سبک‌زندگی است که اشکال مختلف معماری را سبب شده است. از جمله این تمایزات شکلی می‌توان به چگونگی نمود محرمیت در معماری اشاره کرد که بنابر فرهنگ و باورها، سبک‌زندگی و همچنین موقعیت اقلیمی و طبیعی به صورت گوناگون نمود یافته است. چنانچه محرمیت را توانایی شخصی و یا گروهی در کنترل تعاملات اجتماعی عنوان کنیم، اگرچه آلتمن از آن به عنوان «انتخاب» و یا شوارتز با عنوان «کناره‌گیری» یاد می‌کنند و معتقدند که مردم شبکه‌ای از مکانیسم‌های رفتاری را برای مدیریت تعاملات اجتماعی خود استفاده می‌کنند؛ اما پژوهش‌ها نشان می‌دهند که برای دستیابی به حریم خصوصی، فضاهای طراحی شده باید پاسخگو باشند. آندیا^۱ در مطالعه خود با بررسی دیدگاه‌های صاحب‌نظران عواملی همانند طرح و ظاهر ساختمان‌ها، چیدمان و خصوصیات اتاق‌ها، مشخصات تجهیزات و مبلمان و شرایط محیطی را به عنوان عوامل فیزیکی عنوان می‌کند (Ondia, Hengrasmee, 2016: 6). زایزل عوامل فیزیکی را در دو گروه موانع و میدان‌ها قرار می‌دهد. موانع عناصر فیزیکی هستند که با ایجاد سلسله‌مراتب، جداکننده حریم افراد از یکدیگر هستند و از طریق سطوح دیوارها، کف، مبلمان و ... نقش خود را ایفا

می‌کنند، میدان‌ها عناصر فیزیکی هستند که از طریق تأثیر بر ادراک انسان، زمینه تغییر فضا و ایجاد حریم را سبب می‌شوند. عواملی همانند شکل، جهت، اندازه، شرایط محیطی، روشنایی، نحوه حرکت و دسترسی در این گروه قرار می‌گیرند (ر.ک: Zeisel, 1984). بررسی منابع نشان می‌دهد که قرابت چندانی بین مفهوم محرمیت در فرهنگ غربی با مفهوم محرمیت در فرهنگ شرق وجود ندارد. در این رویکرد حوزه شرق مشتمل بر جوامعی است که الگوی فرهنگی آنها مبتنی بر الگوی دینی و سنتی با تأکید بر نگاه اسلامی است و مرزهای جغرافیایی مبنا قرار نگرفته‌اند. در این رابطه شهریور و همکاران معتقدند که شهر اسلامی با آگاهی از دستورات اسلام برگرفته از قرآن، سنت، شرایط محیطی، اجتماعی و فرهنگی است. بنابراین شرق‌شناسان شهر اسلامی را در مقایسه با شهر غربی قرار می‌دهند (شهریور و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۰). شرق الگوی شکل‌گیری محرمیت را با توجه به چگونگی تفکیک حریم شخصی و همچنین تفکیک زن و مرد، جستجو کرده است (Negoita, 2012: 18). در غرب، محرمیت بیشتر در مفهوم خلوت نمود یافته است و محرمیت آن‌چنان که در معماری شرق به آن تأکید شده است، مورد توجه قرار نگرفته است. کشور ایران علی‌رغم قرارگیری در حوزه شرق، متأثر از فرهنگ غرب نیز بوده است؛ از این‌رو بررسی جامعه ایرانی و تعاملات فردی و اجتماعی، گویای آن است که نگرش و نحوه زندگی معاصر به تبعیت از پیشینیان بر اساس مشخصه‌های فرهنگی ایرانی - اسلامی، تا حدود زیادی درونگرایی خود را حفظ کرده است ولی معیشت ایرانی و روش‌های جدید همزیستی و زندگی آپارتمان‌نشینی به دلیل پیروی از فرهنگ جهانی شده غرب، تغییرات عمده‌ای را در چگونگی و ابعاد شکل‌گیری حریم در

که در پژوهش حاضر مؤلفه‌های حریمیت معماری در هر دو وجه کالبدی و معنایی متأثر از آن مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. لذا پرسش اصلی تحقیق آن است که شرایط فرهنگی و شیوه زندگی متفاوت، چه تمایزی را در مؤلفه‌های حریمیت معماری سبب شده است. بررسی تفاوت دو حوزه معنایی و کالبدی را پوشش خواهد داد. بر این اساس فرضیه‌ای که پژوهشگران در پی اعتبارسنجی هستند، آن است که تغییر شرایط چه در حوزه فرهنگی و چه در شیوه زندگی، منجر به اولویت‌گزینی‌های متفاوت می‌گردد و به تبع آن اهداف و نتایج در چگونگی تحقق حریمیت معماری متفاوت است.

پیشینه پژوهش

مرادی‌نسب در مقاله خود با عنوان «تبیین جایگاه حریمیت در نسبت با قلمرو و خلوت در مسکن سنتی ایران بر پایه آموزه‌های اسلامی» معتقد است که حریمیت در حوزه مادی همسو با مفهوم قلمرو و در حوزه روانی و رفتاری همسو با مفهوم خلوت است (مرادی‌نسب، ۱۳۹۹: ۴۷). مقاله فوق با مقایسه نگاه شرق و غرب در ارتباط با حریمیت، بستر پژوهش را خانه‌های سنتی ایران قرار می‌دهد. بررسی دیگر پژوهش‌ها (ر.ک: بلالی اسکویی و همکاران، ۱۴۰۱؛ بهرامی برومند و همکاران، ۱۳۹۲؛ بمانیان و همکاران، ۱۳۸۹؛ پاسبان خمیری و همکاران، ۱۳۹۶؛ پرهیزکار و دانشجو، ۱۳۹۷؛ جمشیدی نظر و همکاران، ۱۳۹۹؛ حیدری و تقی‌پور، ۱۳۹۹؛ عراقی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱؛ مومنی و ناصری، ۱۳۹۴) نیز نشان می‌دهد که حریمیت در حوزه‌های مکانی مشخص مورد بررسی قرار گرفته است؛ بنابراین اهداف بیشتر متمرکز بر شناسایی ویژگی‌های حریمیت است تا تبیین تمایزات و تفاوت‌ها. به عنوان مثال راستجو و بمانیان در مقاله خود با عنوان «گونه‌شناسی ساختار فضایی

سبک زندگی خانه امروزی سبب شده است که به تبع آن حسی دوگانه در میزان تعلق به فضا قابل مشاهده است. در این رابطه پورمحمد و همکاران در مقاله‌ای با هدف ارتقای حس تعلق با تفکیک دو بعد کالبدی و اجتماعی نتیجه می‌گیرند که خاطرات کالبدی و اجتماعی منفک از یکدیگر در جوامع مختلف قابل ارزیابی است (پورمحمد و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۱). بنابراین با رویکرد شناسایی مؤلفه‌های حریمیت معماری و وجه تمایز آن متأثر از سبک زندگی در فرهنگ شرق و غرب، پیوند دو پدیده متفاوت مطرح است. حریمیت که عمدتاً به عنوان یک مفهوم تداعی می‌شود، نگاه معنایی را می‌طلبد و معماری که مبتنی بر تجسم است، تمرکز بر کالبد دارد. از این‌رو نگاه کالبدی و نگاه معنایی به حریمیت با هدف شناخت وجوه گوناگون آن ضرورت می‌یابد.

بیان مسئله

با توجه به مقدمه فوق می‌توان نتیجه گرفت که: فضا و حریمیت به عنوان الگوهایی که متأثر از نیازها و هنجارهای اجتماعی شکل گرفته‌اند، معنایی بیشتر از ایجاد صرفاً فضایی با هدف کنترل محیط اطراف دارد. حفظ حریم خصوصی یک حق انحصاری است که به همه افراد داده شده است؛ بنابراین اگرچه ایجاد حریم بخش جدایی‌ناپذیری از ویژگی هر شخص است و نیاز به احساس خلوت برای زندگی انسانی ضروری است؛ ولی چگونگی تأثیرپذیری فضا و حریمیت از دیگر عوامل، موضوعی است که پژوهشگران متعددی به بررسی آن پرداخته‌اند (ر.ک: Rapoport, 1979, 1982, 200 & Hall, 1990 & Mahgoub, 2004). نتایج بیانگر آن است که اگرچه فضا با کمک فرم خلق می‌شود اما فضا و فرم متأثر از عوامل خارجی است. از مهمترین این عوامل، عامل فرهنگی و سبک زندگی است

خانه معاصر ایرانی با تکیه بر محرمیت و سلسله مراتب» شاخص‌های فرهنگ ایرانی - اسلامی مؤثر بر ارتباطات فضایی خانه را شش عامل سلسله مراتب، تعامل با خانواده، محرمیت، امنیت، هویت و تعامل با طبیعت نام می‌برند (راستجو و بمانیان، ۱۳۹۸: ۵۲). در مقاله‌ای که با هدف مرور ادبیات تحقیق، نشریات سال‌های ۱۹۸۶ تا ۲۰۱۳ را مورد بررسی قرار می‌دهد، حفظ محرمیت خانه مسلمانان را دستورالعمل مشترک برای چگونگی مهمان‌نوازی و فروتنی در کشورهای مختلف عنوان می‌کند و تأثیر عوامل فرهنگی را از مهمترین موارد در شکل‌دهی معماری می‌داند (Othman, Aird, Buys, 2015: 15). چراکه وجوه مشترک در معماری سنتی ایران و دیگر کشورهای اسلامی نتیجه مواردی از اشتراك در سنت، مذهب، فرهنگ و دیگر عواملی است که معماری در بستر آن رشد یافته است. جامسون^۱ مقایسه‌ای را بین خانه‌های یونانی و خانه‌های مسلمانان کشورهای عربی انجام داده است و نتیجه گرفته است که خانه‌های یونان در طبقه همکف اگرچه دسترسی ویژه‌ای برای ارتباط از خارج به داخل داشته‌اند ولی آن فضا از محل اقامت بانوان تفکیک نشده است، اما در خانه‌های مسلمانان تفکیک فضاها به وضوح شکل می‌گیرد (Jameson, 2001: 96). در مقالات متعددی بر اهمیت جنسیت در تفکر سنتی شرق، اشاره شده است. نقش‌های جنسیتی زنان و مردان در جوامع اسلامی، تعیین‌کننده چگونگی ایجاد و نحوه استفاده از هنر و معماری است؛ چراکه عاملی همانند: مذهب، در کنار ثروت، سن، موقعیت اجتماعی و... در شکل‌گیری الگوهای مشترک و پذیرش نقش‌های جنسیتی هماهنگ اهمیت دارد (Booth, Joseph, 2013). این بستر الگوی شکل‌گیری

محرمیت را با توجه به چگونگی تفکیک حریم شخصی و اجتماعی و همچنین تفکیک زن و مرد، جستجو کرده است. مطالعات صورت‌گرفته در منابعی که به بررسی و مقایسه محرمیت در فرهنگ شرق و غرب می‌پردازند، نشان می‌دهد که محرمیت در غرب، معانی و حوزه‌های دیگری همچون تنهایی و خلوت، حریم اطلاعاتی، حریم فیزیکی و دسترسی، ناشناس بودن و رازداری را از گذشته تاکنون پوشش داده است (ر.ک: Abu-Gazze, 1995 & AlHemaidi, 1996 & AlEnazy, 2007 & Daneshpour, Embi, Torabi, 2012 & Bahammam, 1987 & Eben Saleh, 1997). مقایسه فرهنگی گواه آن است که قرابت چندانی بین مفهوم محرمیت در فرهنگ غربی با مفهوم محرمیت در فرهنگ شرق وجود ندارد.

در ارتباط با شیوه‌زندگی بمانیان و زندی در کتاب «مسکن ایرانی و سبک زندگی» با بررسی موارد مختلف، از جمله: مسکن مطلوب، سبک زندگی ایرانی اسلامی، خانه و خانواده ایرانی، آیات و احادیث، مسکن سنتی و... عوامل تأثیرگذار بر تحول مسکن و تغییر الگوی آن را مورد بررسی قرار داده‌اند و به عوامل مؤثر در شکل‌گیری مسکن فردا اشاره نموده‌اند (ر.ک: بمانیان، زندی و مسلم، ۱۳۹۶). مقدسی و همکاران نیز در مقاله‌ای با هدف بررسی اندیشه‌ها و آثار محسن فروغی انقلاب مشروطه را به عنوان نقطه عطفی عنوان می‌کنند که در مواجهه با سنت‌های گذشته، سبک زندگی را دستخوش تغییرات و تحولات کرد که نتایج آن مستقیماً بر معماری ایرانی تأثیر گذاشته است (Moghaddasi, Moghaddasi, Kalantari, 2020: 29). مهدوی کنی در کتاب «دین و سبک زندگی» کوشیده است تا همزمان با بررسی نظری دین و تعالیم و معارف آن درباره سبک زندگی، نظریه‌های مختلف در باب سبک زندگی در غرب را نیز مورد

1. Jameson

که تابع موقعیت قرارگیری اثر است، اقلیم و مجموعه عواملی را شامل می‌شود که دارای شاخصه‌ها و ویژگی‌های متغیر در طول زمان هستند. از جمله می‌توان به فرهنگ، اقتصاد، تکنولوژی، روابط اجتماعی و سیاست اشاره کرد. مجموعه این عوامل را، عوامل خارجی مؤثر بر معماری می‌نامیم.

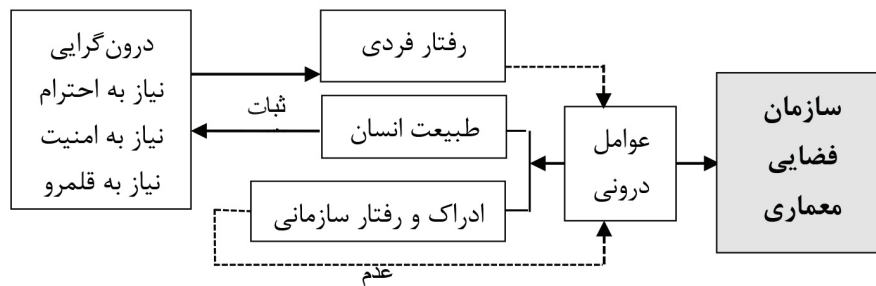
عوامل درونی

طبیعت انسان و نهادهای او و همچنین ضوابط و مقررات عملکردی حاکم بر یک سازمان اجتماعی، توأمأً مشتمل بر عناصر ثابت و متغیری است که بر سازمان فضایی معماری تأثیرگذارند و آن را می‌توان مرتبط با بیولوژی، ادراک و رفتار انسان و قوانین و مقررات درون سازمانی دانست. عناصر طبیعت بیولوژیک انسان تداوم و پایداری بیشتری نسبت به ادراک و رفتار و قوانین و مقررات دارد. از این‌رو عوامل درونی را در دو حوزه می‌توان مورد بررسی قرار داد. حوزه طبیعت بیولوژیک و حوزه ادراک و رفتار سازمانی. نمودار ۱ بیانگر این رابطه است.

بررسی قرار دهد (ر.ک: مهدوی کنی، ۱۳۹۳). در کتاب «مؤلفه‌ها و شاخص‌های سبک زندگی اسلامی» مبانی سبک زندگی اسلامی و غربی گفته شده است و اصول سبک زندگی اسلامی مطرح شده است و در انتها به شاخص‌های سبک زندگی اسلامی در ارتباط با خود و دیگران اشاره شده است (ر.ک: نصرالله پورعلمداری و همکاران، ۱۳۹۴).

مبانی نظری تحقیق عوامل مؤثر بر معماری

عوامل گوناگون در شکل‌گیری الگوی معماری تأثیرگذار است. این عوامل را می‌توان در دو حوزه تقسیم‌بندی نمود. یک حوزه متمرکز بر افراد و ضوابط و مقرراتی است که در فضای معماری به عنوان یک نیاز عملکردی و سازمانی حضور دارند، در پژوهش حاضر این افراد می‌تواند افراد خانواده در یک خانه و یا کارکنان یک اداره و ... باشد. این عوامل را عوامل درونی مؤثر بر معماری می‌نامیم. حوزه دیگر



نمودار ۱- جنبه‌های درونی ثابت و متغیر مؤثر بر معماری.

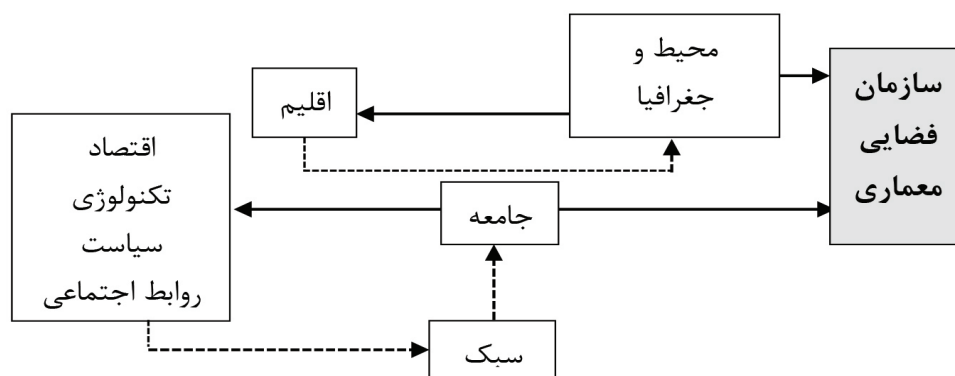
اجتماع و تکنولوژی است. از میان این عوامل، به دلیل قرارگیری مفهوم حریمیت در دسته مفاهیم فرهنگی می‌توان ادعا کرد که تغییرات عوامل فرهنگی تأثیر مستقیم بر سبک زندگی و حریمیت دارد. مبتنی بر دیدگاه پژوهشگران مختلف از جمله راپاپورت، فرهنگ به عنوان عامل پایداری اجتماعی،

عوامل خارجی

عوامل خارجی مؤثر بر معماری نیز در دو دسته قرار می‌گیرند. یک دسته محیط و شرایط جغرافیایی است که از ثبات نسبی برخوردار است، همانند اقلیم و عوارض طبیعی، دسته دیگر، جامعه است که متأثر از عواملی همانند فرهنگ، اقتصاد، سیاست،

نقش مؤثری در فرایند شکل‌گیری مسکن دارد. تغییرات الگوهای فرهنگی سبب تغییر در سبک زندگی و فرهنگ سکونت و در نتیجه تغییر در الگوی خانه می‌گردد. در این میان در ارتباط با نقش مذهب به عنوان یکی از انتخاب‌های فرهنگی باید عنوان کرد که در دیدگاه دینی، جهان‌بینی را عامل ارزش‌ها و باورها در جامعه می‌دانند (ر.ک: ابوالقاسمی، ۱۳۸۴). از مهمترین مباحث در موضوع ارزش‌ها مطابق با فرهنگ دینی، محرمیت

است. بر این اساس باورها و ارزش‌های برخاسته از نوع جهان‌بینی مردم در مظاهر فرهنگ نمود می‌یابد. اهمیت جنسیت در تفکر سنتی شرق، تا آنجا است که نقش‌های جنسیتی زنان و مردان در جوامع اسلامی، تعیین‌کننده چگونگی ایجاد و نحوه استفاده از هنر و معماری است (ر.ک: بوث و جوزف، ۲۰۱۳). نمودار ۲ بیانگر چگونگی تأثیر عوامل خارجی است.



نمودار ۲- عوامل خارجی مؤثر بر معماری

مؤلفه‌های محرمیت در معماری

سیفیان و محمودی اصول مورد استفاده در حل مسئله محرمیت در معماری را سه اصل سلسله‌مراتب، درون‌گرایی و پیوند معماری با طبیعت عنوان کرده‌اند (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶: ۸). مؤمنی و ناصری مؤلفه‌های محرمیت‌ساز به صورت دیداری و شنیداری را چهار مؤلفه مکان‌یابی، تناسبات، درون‌گرایی و سلسله‌مراتب معرفی می‌کنند که هر کدام با کمک روش‌ها و عناصر مختلفی زمینه‌ساز ایجاد محرمیت هستند (مؤمنی و ناصری، ۱۳۹۴: ۲۱). امینی و نوروزیان‌پور درون‌گرایی و سلسله‌مراتب را از ابزارهای شکل‌گیری محرمیت در معماری و شهرسازی می‌دانند (امینی و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۳: ۱۰۲). حیدری و تقی‌پور محرمیت را در قالب سه مفهوم درون‌گرایی، سلسله‌مراتب دسترسی

و عرصه‌بندی فضایی تعریف می‌کنند (حیدری و تقی‌پور، ۱۳۹۷: ۷۷). غفوریان و همکاران ویژگی‌ها و اصول کالبدی معماری سنتی را در تحقق محرمیت معماری، سه عامل سلسله‌مراتب، درون‌گرایی و نفوذپذیری بصری عنوان می‌کنند (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۲). بررسی منابع مختلف بیانگر آن است که علی‌رغم تفاوت در نوع نگاه به موضوع محرمیت (نگاه ابزاری و یا ارزشی)، تمامی آنها محرمیت را ضرورت جامعه انسانی می‌دانند؛ اما تحقق این نیاز جامعه مدنی و انسانی در معماری علاوه بر نمود کالبدی باید بتواند در راستای جوابگویی به نیاز احساسی داشتن حریم نیز عمل نماید؛ از این‌رو دو مؤلفه کالبدی و ادراکی توأم در شکل‌گیری محرمیت نقش دارند. در همین ارتباط بمانیان و راستجو در مقاله خود دو

انواع حریم

حریم‌ها از يك سو وابسته به عقاید، باورها و عرف تعیین می‌گردد و مقداری معین دارد و از سوی دیگر در ارتباط با اشخاص می‌تواند نسبی و متغیر باشد و بر اساس شرایط فرد، کم و یا زیاد گردد. همچنین حریم چنانچه مفهومی فیزیکی قلمداد گردد با امنیت فیزیکی، شنوایی و بصری تأمین می‌شود و چنانچه همسوبا امنیت روانی تعریف گردد، وابسته به افرادی است که ارتباط خاصی بین آنها برقرار است (امینی و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۳: ۱۰۶). موارد فوق و همچنین انواع حریم که به برخی از آنها در جدول ۱ اشاره شده است، بیانگر آن است که حریم از دوزاویه قابل بررسی است: حریم شخصی و حریم اجتماعی. حریم اجتماعی با هدف حفظ روابط انسانی، نگاهی ابزاری را به لزوم شکل‌گیری حریم هدف قرار داده است؛ اما حریم شخصی در پی ایجاد حرمت و ارزش مبتنی بر رابطه مجموعه‌ای از افراد که دارای ارتباطی خاص هستند نگاهی ارزشی را به موضوع حریم سبب شده است.

مؤلفه را برای محرمیت به عنوان يك مفهوم فرهنگی مطرح می‌کنند که عبارتند از: مؤلفه ادراکی و مؤلفه کالبدی (بمانیان و راستجو، ۱۳۹۶: ۱). بمانیان و راستجو معتقدند که حریم داشتن در حوزه کالبدی با هدف شکل‌دهی به امنیت فضایی، تأکید بر نظم سلسله‌مراتبی دارد و در حوزه معنایی مبتنی بر شکل‌گیری انواع حریم، ویژگی‌هایی است که حرمت و ارزش را در فضای معماری سبب شود به گونه‌ای که فرد به آرامش برسد (بمانیان و راستجو، ۱۳۹۶: ۲).

از نتایج مطالعات اینگونه استنباط می‌گردد که نظم سلسله‌مراتبی با توجه به اشتراك آن در نظر تمامی پژوهشگران، شکل‌گیری محرمیت در حوزه کالبدی را راهبری می‌کند و در حوزه ادراکی با هدف ایجاد آرامش، تأکید بر شکل‌گیری انواع حریم مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین محرمیت در حوزه کالبدی به سلسله‌مراتب و در حوزه معنایی به انواع حریم اشاره دارد.

جدول ۱: انواع حریم مبتنی بر نظر پژوهشگران

پژوهشگران	انواع حریم
Alkhatib, 2015	دیداری؛ شنیداری؛ حرکتی؛ روانی؛ بویایی
Schuster, 1976	حریم خصوصی از جهت: سبک زندگی، رویداد، هویت
Burgoon, 1982	فیزیکی؛ روانشناختی؛ اجتماعی؛ اطلاعاتی
نقی‌زاده، ۱۳۸۵	شنوایی؛ بویایی؛ بساوایی؛ چشایی
سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶	کالبدی؛ معنایی
Pease, 1993	صمیمی؛ شخصی؛ اجتماعی؛ عمومی
بابازاده اسکونی و همکاران، ۱۳۹۸	بصری؛ روانی؛ محیطی؛ اقلیمی؛ دسترسی؛ صوتی؛ بویایی
مؤمنی و ناصری	دیداری؛ شنیداری
پورحیدر و پوراشمنان، ۱۳۹۹	کالبدی؛ عملکردی؛ معنایی؛ فرهنگی؛ اجتماعی

رابطه محرمیت و فرهنگ

حفظ حریم و محرمیت موضوعی است که در فرهنگ‌ها و زمان‌های مختلف، به صور گوناگون مطرح شده است. این موضوع آن قدر اهمیت می‌یابد که بررسی معماری خانه و مسکن در فرهنگ‌های مختلف نشان از به‌کارگیری راهکارهایی در جهت تحقق آن دارد. از این‌رو بررسی فرهنگ به عنوان بستر شکل‌گیری محرمیت ضرورت می‌یابد. هنجارها و آداب و رسوم فرهنگ‌های گوناگون و نمود آن در نحوه سازماندهی و چیدمان فضایی و همچنین نحوه و میزان ارتباطات مردم با یکدیگر، در فرهنگ‌های مختلف، متفاوت است. به عنوان مثال در اندونزی نحوه مواجهه جامعه بالی^۱ با محرمیت کالبدی (حجاب دیداری) تمایل به درونگرایی محصور را نشان می‌دهد ولی در جامعه جاوایی اندونزی، خانه‌های مردم نسبت به عرصه عمومی باز است. این خانه‌ها کوچک و تک‌خانواری و منفصل هستند که دیوار و یا حصاری را در اطراف ندارند. دیوار اتاق‌ها نیز نازک و از نی ساخته شده‌اند و بدون درب در بخش ورودی هستند. رویه فوق به معنای عدم ارزش‌گذاری برای محرمیت نیست؛ چراکه جاوایی‌ها محرمیت را مبتنی بر حائل نزاکت، خلوص در صحبت و رفتار و خودداری احساسی حفظ می‌کنند (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۰). جامعه مالایی در اندونزی بیشتر تأکید بر صمیمیت اجتماعی دارند تا محرمیت خانوادگی و شخصی. از این‌رو خانه سنتی مالایی با طراحی باز و قابل انعطاف، توجه چندانی به محرمیت نداشته است (Hashim, Rahim, 2006: 305)

در نقطه مقابل در برخی فرهنگ‌ها گرایش به محرمیت، به صورت جدایی قلمروها خود را نشان داده است. از جمله در ایران،

هند و آمریکای لاتین. قرارگیری حول فضای داخلی از شیوه‌های سنتی شکل گرفته در این مناطق است.

در هندوستان محصور شدن هر خانه با دیوارهای کوتاه و قرارگیری فضاها پیرامون حیاط مرکزی به گونه‌ای که ارتباط خود را با خیابان قطع کند، شیوه‌ای مرسوم بوده است. اما در بخش‌هایی که اسلام نفوذ کمتری داشته است؛ از جمله بخش جنوبی هند، پرده و حجاب مطرح نبوده و در نتیجه نقش حیاط کم‌رنگ و خانه‌ها برون‌گرا هستند.

بررسی معماری خانه‌های سنتی در منطقه خاورمیانه و حوزه خلیج فارس نشان می‌دهد که خانه‌های سنتی در درجه اول بر اساس فرهنگ و اعتقاد سازماندهی می‌شوند و الگوهای همانند حریم خصوصی، تفکیک جنسیتی و مهمان‌نوازی به عنوان عوامل تعیین‌کننده در تعامل انسان با محیط مطرح هستند (Mahad Musa, Ravi Abdullah, Usman, 2021: 264). از این‌رو در ایران نیز تمرکز بر نقش حیاط و ایجاد درون‌گرایی، تفکیک قلمروها و مستقل شدن زندگی خصوصی داخل خانه از فضای خارجی و همسایگان مبتنی بر الگوی فوق است. به عبارت دیگر تفکیک حوزه خصوصی و آرام از فضای عمومی و شلوغ، تجمل فضای داخلی و بی‌پیرایگی و سادگی فضای خارجی، نمود بارز رابطه خانه ایرانی و فرهنگ است.

نهایتاً مطالعات میدانی کشورهای مختلف نشان می‌دهد که در همه فرهنگ‌ها، حریم خصوصی به عنوان یک علاقه ریشه‌دار وجود دارد که دارای حدود است و مورد تعرض نباید قرار گیرد (ر.ک: هاشمی طغرالجردی، ۱۳۹۰).

محرمیت در فرهنگ شرق و غرب

در تعریف محرمیت در فرهنگ غرب، چهار نگاه و یا اصطلاح را می‌توان مشاهده نمود که عبارتند از: واژه «Alone and Free» که

را موجب شده است. با این تفاوت که حریمیت در حوزه معنایی شرق با کمک نظام سلسله مراتبی ورود، درون‌گرایی را به وجود می‌آورد و با عرصه‌بندی فضایی، حضور و آرامش قلب را موجب می‌شود تا تعالی معنوی میسر گردد (مرادی‌نسب، ۱۳۹۹: ۴۷).

مقایسه دیدگاه‌ها در فرهنگ شرق و غرب بیانگر آن است که خلوت خصوصیتی فضایی است که به تنهایی منجر می‌شود، اما حریمیت خصوصیتی انسانی دارد که سبب خویشی و نزدیکی است. بنابراین حریمیت در معماری و شهرسازی غرب از زاویه "Privacy" و "Security" بیشتر در قالب امنیت و حقوق خصوصی افراد معنی می‌یابد و در بناهای قبل از مدرنیسم و حتی تعدادی از بناهای دوره مدرن نمود می‌یابد. غفوریان و همکاران به نقل از بل ۱ مفهوم حریمیت را به طور ضمنی با دو مفهوم قلمروپایی و فضای شخصی که در آن افراد، انواع مختلفی از آستانه‌ها و محدوده‌ها را در محیط با هدف تنظیم تعامل خود با دیگران شکل می‌دهند، تعریف می‌کنند (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۲). در این رابطه ناری قمی کاهش اعتماد و احساس امنیت میان شهروندان را عامل گرایش به قلمروپایی که ضرورت اعلام حضور و اطلاع از بیرون را سبب می‌شود، می‌داند و افزایش موارد فوق حریمیت را سبب می‌شود که ضرورت اختفاء حضور و عدم اطلاع از درون را شکل می‌دهد (ناری قمی، ۱۳۸۹: ۷۶).

بنابراین قلمروپایی را می‌توان سبب بازشدن حریم فیزیکی، صوتی، بصری و روانی به سمت فضای شهر دانست و حریمیت را سبب بسته شدن مفاهیم فوق به سمت فضای شهر در نظر گرفت (همان).

بنابراین مبتنی بر مبانی نظری تحقیق و در راستای تبیین چهارچوب نظری پژوهش،

مفهوم تنهایی و یا خلوت را به دنبال دارد، واژه «Private Information» که حریم اطلاعاتی را پوشش می‌دهد، واژه «Control» که ناظر بر دسترسی فیزیکی و قلمرو است و نهایتاً نگاهی ترکیبی که رازداری، تنهایی و ناشناس بودن را هدف قرار می‌دهد (Shahriari, 2020: 104). در این نگاه مراد از حریم در معماری بیشتر متمرکز بر مفهوم خلوت است. خلوت مفاهیمی همچون تنهایی گزیدن، تنها نشستن، تنهایی و انزوا را در ذهن متبادر می‌کند و مجموعه‌ای از مخالفت با نفس و ریاضت‌ها و... است. اما در فرهنگ شرقی به دلیل نهادینه شدن ماهیت زندگی در راستای فرهنگ و شرع اسلامی، حریمیت اهمیت می‌یابد (نقره‌کار و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱). در اسلام حریمیت در ارتباط با حفظ حریم خانواده به عنوان «اساس ساختار اجتماعی - فرهنگی جامعه» تعریف شده است. مطابق این دیدگاه رعایت حریمیت سکونتگاه‌ها، به عنوان ضرورتی برای حفظ پاکی و منزهی فضای زندگی است. بررسی مفاهیم حریمیت در فرهنگ شرق نشان می‌دهد که وجه مشترک اکثر نظریات، نگاه به حریمیت بر مبنای حریم کالبدی و معنایی است. در این رویکرد حریم کالبدی بیشتر متمرکز بر اصولی است که امنیت فضا را شکل می‌دهد و مراد از حریم معنایی، ویژگی‌هایی است که حرمت و ارزش را برای فضا به وجود می‌آورد. از این رو حریمیت در معماری جهت پاسخگویی به حوزه مادی همسو با مفهوم قلمرو در فرهنگ غرب مؤلفه‌های امنیت، مالکیت، مرز آشکار و محصوریت را سبب شده است؛ اگرچه قلمروپایی منجر به بازشدن به فضای شهری می‌شود در حالی که حریمیت به بسته شدن به سمت فضای شهری متمایل است (ناری قمی، ۱۳۸۹: ۷۶). در حوزه روانی و رفتاری نیز همسو با مفهوم خلوت، با بهره‌گیری از فضاهایی همانند حیاط، تالارها، ایوان‌ها، سه‌دری و پنج‌دری، فضای صمیمی با دیگران

عوامل مؤثر بر معماری در دو دسته عوامل داخلی و خارجی قرار می‌گیرند که محرمیت به عنوان یک مفهوم فرهنگی به شدت متأثر از سبک زندگی است که در جامعه تحت شرایط اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و... شکل می‌گیرد؛ اگرچه ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری افراد نیز در میزان تأثیرگذاری عوامل اجتماعی و تعریف محرمیت اهمیت دارد. مجموعه این عوامل تعیین‌کننده دو نوع نگاه به محرمیت است: نگاه ارزشی و نگاه ابزاری. نگاه ارزشی تأکید بر حوزه ادراکی و معنایی محرمیت دارد و نگاه ابزاری در حوزه کالبدی راهکارهای خود را می‌جوید. بر این اساس پژوهش حاضر متمرکز بر شناسایی تمایزات دو حوزه ادراکی و کالبدی است که نمایان‌کننده مرز بین شرق و غرب است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر با رویکرد تحلیل محتوا، از استدلال منطقی در جهت دستیابی به نتیجه، بهره گرفته است. جمع‌آوری داده‌ها مطابق با مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای است که به توصیف یک پدیده موجود در دو بستر فرهنگی متفاوت می‌پردازد تا بتوان تمایزات موجود را استخراج کرد. روش پژوهش توصیفی تحلیلی خواهد بود. بر این اساس در پژوهش حاضر فرهنگ و سبک زندگی در غرب و شرق، متغیر مستقل تحقیق است و متغیر وابسته تحقیق در راستای هدف، مؤلفه‌های ادراکی و کالبدی محرمیت می‌باشند.

یافته‌های تحقیق جایگاه محرمیت

با توجه به جایگاه محرمیت در بین فرهنگ‌های مختلف و نقش معماری در تحقق آن، دو جایگاه را در معماری برای آن می‌توان متصور بود. جایگاه اول، محرمیت به عنوان ارزش اخلاقی در معماری نمود می‌یابد و معماری و فنون آن ابزاری است در

خدمت خلق ارزش‌های محرمیت و جایگاه دوم، محرمیت خود ابزاری است برای حفظ روابط انسانی. در این رویکرد معماری و عناصر آن همسو با محرمیت در جهت شکل‌گیری و حفظ ضوابط متناسب با روابط انسانی معنا می‌یابند. بنابراین محرمیت از دو جنبه قابل بررسی است؛ نگاه ارزشی و نگاه ابزاری.

نگاه ارزشی

در مقاله پوراشمنان و پورحیدر به ارزش‌ها و اهداف حاصل‌شده از شکل‌گیری عوامل محرمیت اشاره شده است. از جمله این موارد می‌توان به ارتباط و تمایز، جلوگیری از مزاحمت و سروصدای ناهنجار، جلوگیری از آشفتگی و درهمی در درون عرصه‌ها، جلوگیری از ورود یکباره به فضا، دستیابی به آمادگی روانی و فیزیکی مطلوب، ایجاد فضای شخصی، دستیابی به عزت نفس، تأمین نیازهای روانی، امنیت، آرامش، سلسله مراتب اجتماعی اشاره کرد (پورحیدر و پوراشمنان طالعی، ۱۳۹۹: ۵). بابازاده اسکویی و همکاران نیز در مقاله خود شکل‌گیری عوامل محرمیت را در معماری در پاسخ به نیازهای انسانی، شامل ایمنی، احترام، درون‌گرایی و قلمروپایی عنوان می‌کنند (بابازاده اسکویی و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۰). ولی‌زاده اوغانی محرمیت معماری را به عنوان یکی از نمودهای اخلاق، دربرگیرنده حق همسایه و حقوق دیگران، حریم خصوصی و درون‌گرایی می‌داند که آرامش خاطر ساکنان را تأمین می‌کند (ولی‌زاده اوغانی، ۱۳۹۳: ۴۹). می‌توان نتیجه گرفت که در شکل‌گیری خانه‌های درون‌گرا، ارزش‌هایی همانند: احترام به زندگی خصوصی، عزت نفس و برآورده شدن نیازهای روانی تأثیرگذار بوده است. وجه مشترک موارد فوق و پژوهش‌های دیگری که به موضوع محرمیت و آثار آن پرداخته‌اند، آن است که محصول

نهایی محرمیت، آرامش است که به وسیله عوامل مختلف که به عنوان عوامل محرمیت نام می‌بریم، شکل گرفته است.

نگاه ابزاری

کاظم‌زاده رائف و میردریگوندی در مقاله خود با تأکید بر نیاز به وجود حریم در میان انسانها با فرهنگ‌های مختلف، دلایل وجود حریم را به سه دسته دلایل فرهنگی، اجتماعی و اقلیمی تقسیم‌بندی کرده‌اند و از میان این عوامل، عامل فرهنگی را مهمترین عامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری محرمیت عنوان می‌کنند (کاظم‌زاده رائف و میردریگوندی، ۱۳۹۹: ۳). ضرغامی و همکاران نیز معتقدند که اهمیت هر یک از موارد وابسته به فرهنگ‌ها و شرایط حاکم بر جامعه متفاوت می‌باشد (ضرغامی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴). هر یک از دلایل فوق، حوزه‌هایی را پوشش می‌دهند که عبارتند از:

- دلایل فرهنگی: حریم و اسلام، حریم و درون‌گرایی، حریم و احترام. بسیاری از پژوهش‌های حوزه رفتار اجتماعی، محرمیت را در کنار فرهنگ و دین از عوامل مؤثر در فرآیند شکل‌گیری مسکن می‌دانند. فرهنگ به صورت کلی، شیوه زندگی کردن و اندیشیدن است (آسیایی، ۱۳۸۸: ۶۲). بنیان همه فرهنگ‌ها تصورات انتزاعی از مسائل ارزشمند و مطلوب یک ملت است که به نام ارزش‌ها شناسایی می‌شوند (گیدنز، ۱۳۸۶: ۳۵). محرمیت در فرهنگ ایرانی و معماری از جمله ابزارهای به‌وجود آورنده این ارزش‌ها است.
- دلایل اجتماعی: حریم و امنیت، حریم و مالکیت، حریم و قلمرو، حریم و نظارت بر اعمال اجتماعی، حریم و قوانین. ارتباط فضایی بین افراد سیستمی است پیچیده که مواردی همچون تمایل به نزدیکی، فرار، نادیده گرفتن و توجه نکردن و ... را دربر می‌گیرد؛ بنابراین طرح فضا باید به گونه‌ای باشد که تقویت‌کننده ارتباطات اجتماعی -

روانی باشد (گروتر، ۱۳۹۳: ۱۷۹). دفاع، از مهمترین مسائل در ایجاد حریم توسط انسان است؛ چراکه احساس امنیت دومین نیاز انسان در سلسله مراتب نیازهای مازلو است و رابطه‌ای مستقیم با احساس آرامش دارد. آلتمن محرمیت را انتخابی می‌داند که یک فرد نسبت به دسترسی دیگران به خود گزینش می‌کند؛ بنابراین حریم در نوع رفتارها و کنش‌های انسان نسبت به محیط پیرامونش مؤثر است. در این رویکرد دوری به مفهوم ایجاد فاصله و کاهش تعامل با سایر انسانها و نزدیکی به معنای تعامل بیشتر و کنش با سایرین است. بنابراین رفتار و حریم خصوصی، ارتباطی دو طرفه است (نیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴۱).

- دلایل اقلیمی: حریم و اقلیم. در فضاهای بسته همانند خانه، امکان تنظیم شرایط آسایش محیطی با ایجاد حدفاصل و حریم بین داخل و خارج وجود دارد.

بحث

حفظ حریم خصوصی یک حق انحصاری است که به همه افراد داده شده است. ایجاد حریم بخش جدایی‌ناپذیری از ویژگی هر شخص است و نیاز به احساس خلوت برای زندگی انسانی ضروری است. در این زمینه خانه مسکونی فضایی ایده‌آل برای انجام فعالیت‌های شخصی افراد است و مظهر حق آزادی زندگی فرد است. اما حد و حدود این روابط و تعاملات و همچنین ابزارها و عناصر ایجاد کننده آن، نظامی را شکل می‌دهد که متأثر از ویژگی‌های فرد، اجتماع و ویژگی‌های محیطی - جغرافیایی، در جامعه هدف است. با این مقدمه بر اساس یافته‌های تحقیق به مقایسه مفهوم محرمیت در فرهنگ شرق و غرب مطابق با جدول ۲ پرداخته می‌شود و سپس تمایز و جوه ادراکی و کالبدی محرمیت در دو فرهنگ مورد تحلیل قرار خواهد گرفت.



جدول ۲: جدول مقایسه مفهوم محرمیت در فرهنگ شرق و غرب مبتنی بر نظر پژوهشگران

ویژگی های مفهوم محرمیت در شرق	ویژگی های مفهوم محرمیت در غرب	پژوهشگر
تفکیک زن و مرد	رازداری- حریم اطلاعاتی- ناشناس بودن	بوث و جوزف ۲۰۱۳- دانشپور ۲۰۱۲- نگویا ۲۰۱۲
تفکیک حریم شخصی	عدم تاکید بر تفکیک فضایی	جیمسون ۲۰۰۱
محرمیت	خلوت	نقره‌کار و همکاران ۱۳۹۳
محرمیت	قلمروپایی	ناری قمی ۱۳۸۹
خویشی و نزدیکی	تنهایی	بل ۲۰۰۰
سلسله مراتب حقیقی	سلسله مراتب حقوقی	نقی‌زاده ۱۹۹۷
مبتنی بر عقاید، باور و عرف	مبتنی بر قوانین اجتماعی	نگارنده
ایجاد حرمت و ارزش	حفظ روابط انسانی	بمانیان و راستجو ۱۳۹۶
تمایل به درون‌گرایی	تمایل به برون‌گرایی	ناری قمی ۱۳۸۹
بسته شدن به سمت فضای شهر	بازشدن به سمت فضای شهر	ناری قمی ۱۳۸۹

تمایز وجوه ادراکی محرمیت در فرهنگ شرق با خلوت و قلمرو در فرهنگ غرب

در علم روان‌شناسی محیط، خلوت فرایندی است که مرز میان افراد و چگونگی تعامل آنها را با یکدیگر تعیین می‌کند. هنگامی که چرمایف^۱ و الکساندر^۲ از ورود تلویزیون به خانه به عنوان عامل برهم زننده خلوت ساکنان نام می‌برند، منظورشان به هم‌خوردن خلوت و حریم‌ها در فضای خانه است (امینی و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۳: ۱۰۳). آلمن قلمروپایی را سازوکاری با هدف قانونمند کردن حریم بین افراد معرفی می‌کند که به‌واسطه خصوصی‌سازی یا علامت‌گذاری مکان و یا جسم حاصل می‌شود و نشان از مالکیت مکان و یا شیء دارد. رفتار فوق شباهت زیادی به رفتار انسان‌ها در فرهنگ شرق در حفظ حریم و ایجاد محرمیت دارد. راپاپورت از خلوت به

حق انتخاب و امکان تعامل اجتماعی دلخواه تعبیر می‌کند و وستین خلوت را در چهار قالب قرابت و نزدیکی، گمنامی، تنهایی، خودداری و یا توداری تعریف می‌کند (امینی و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۳: ۱۰۰). در کتاب محیط و رفتار اجتماعی، آلمن بیان می‌کند که خلوت هم با محدودیت تعامل سروکار دارد و هم در جستجوی تعامل است؛ بنابراین خلوت فرایندی پویا و حائز نیروهایی است که فرد را به سوی میزان مشخصی از پذیرا شدن دیگران و یا قطع رابطه با آنها هدایت می‌کند که مبتنی بر زمان و موقعیت فرد شدت و ضعف می‌یابد (ر.ک: آلمن، ۱۳۹۵).

محرمیت معمولاً توسط عقاید، باورها و عرف تعیین می‌شود و مقداری معین دارد، اما خلوت نسبی و متغیر است و بر اساس شرایط فرد، نیاز به خلوت می‌تواند کم و یا زیاد باشد. خلوت مفهومی فیزیکی دارد که با امنیت فیزیکی، شنوایی و بصری تأمین می‌شود، اما محرمیت، مرتبط با امنیت روانی است و در ارتباط با افرادی تعریف

1. Chermayeff, Serge

2. Christopher, Alexander



است. مطابق با این بینش، هر منزل و هر فضا و هر حریمی با ویژگی‌های خاص خود به عده‌ای خاص تعلق دارد که در صورت تحصیل شایستگی‌ها و بایستگی‌ها امکان حصول به آن و طی مدارج بالاتر میسر است (غفوریان، ۱۳۹۶: ۱۳۳). لذا محیط مصنوع نیز به تبعیت از این قانون مبتنی بر ارزش و مقام فعالیت‌ها که در آن انجام می‌شود و کسانی که با آن مرتبط هستند و ارتباط آنها با سایر اجزاء همجوار، مقام و موقعیت خاص می‌یابد که این ویژگی وابسته به خصوصیات کالبدی و نمادین فضاها می‌توالی و مجاور است.

با توجه به تفاوت دیدگاه‌های فوق که سلسله‌مراتب را به عنوان عامل شکل‌گیری قلمروهای فضایی می‌داند و یا لازمه دسترسی به مراتب دیگر، سلسله‌مراتب در دو دسته سلسله‌مراتب حقوقی و سلسله‌مراتب حقیقی قابل بررسی است.

سلسله‌مراتب حقوقی: سلسله‌مراتب حقوقی، مراتب مبتنی بر قوانین و یا عرف تعیین می‌شوند. در این حالت عوامل گوناگونی همانند دیوار، نرده، در و حتی یک خط، حدود فضا و قلمروها را مشخص می‌کند. این عناصر اگرچه موانعی حقوقی و یا عرفی برای جسم انسان هستند اما مانعی برای نفوذ سایر حواس انسان مانند شنوایی و بینایی نیستند. به همین دلیل این نوع سلسله‌مراتب گرایش به برون‌گرایی دارد. این نوع از سلسله‌مراتب در راستای قلمروپایی مطابق با مفهوم غربی است.

سلسله‌مراتب حقیقی: در این گونه، سطوح و احجام فضایی با هویت ویژه خویش از سایر قلمروها جدا می‌شوند. در این حالت امکان ارتباط یکباره قلمروهای متفاوت از بین می‌رود. این گونه سلسله‌مراتب در تجلی کالبد بخشیدن به ایده درون‌گرایی نقش اساسی دارد. این نوع از سلسله‌مراتب گرایش به محرمیت مطابق با مفهوم شرقی است.

می‌شود که ارتباط خاصی بین آنها برقرار است (امینی و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۳: ۱۰۶). موارد فوق بیانگر آن است که خلوت بر ابعاد خصوصی زندگی فرد تأکید دارد و محرمیت بر رابطه مجموعه‌ای از افراد که دارای ارتباطی خاص هستند دلالت دارد. بر اساس تعاریف فوق، حرمت و ارزشی که در محرمیت وجود دارد و فرد را ترغیب به دفاع از آن در مقابل بیگانگان می‌کند، واژه محرمیت را از خلوت متمایز می‌سازد.

تمایز وجه کالبدی محرمیت در فرهنگ شرق با خلوت و قلمرو در فرهنگ غرب

در کالبد معماری لازمه شکل‌گیری ارتباطی سیستماتیک بین اجزاء نظام‌یافته که خود یک کل را به وجود می‌آورد، نظم سلسله‌مراتبی است. نظم سلسله‌مراتبی تعیین‌کننده موقعیت و ارزش هر جزء و همچنین ارزش یک کل نسبت به سایر مجموعه‌ها است. در معماری، سلسله‌مراتب بر ساماندهی و ترکیب فضاها و عناصر بر اساس برخی از خصوصیات کالبدی یا کارکردی آنها که اولویت‌بندی در نحوه قرارگیری، استفاده و یا مشاهده عناصر را سبب می‌شود، نظر دارد. به همین دلیل سلسله‌مراتب عامل شکل‌گیری قلمروهای فضایی با کارکردهای متفاوت است و حریم‌بندی‌های فضایی را سبب می‌شود؛ از این‌رو سلسله‌مراتب بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری محرمیت در کالبد معماری و شهرسازی دارد. در این صورت گذر از قلمروی به قلمرو دیگر بدون ایجاد شرایط روانی و فیزیکی لازم نامطلوب است و لزوم توجه به نقش سلسله‌مراتب در حریم‌بندی و ایجاد فضای رابط بین قلمروهای مختلف خودنمایی می‌کند (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶: ۸).

در بینش مرتبط با فرهنگ اسلامی، اصل سلسله‌مراتب از اهمیت خاصی برخوردار

مبتنی بر موارد فوق سلسله مراتب دسترسی در معماری خانه‌ها در فرهنگ شرق و غرب در سه حوزه خصوصیات فضا، تعامل با محیط خارجی و رویارویی با طبیعت قابل بررسی هستند.

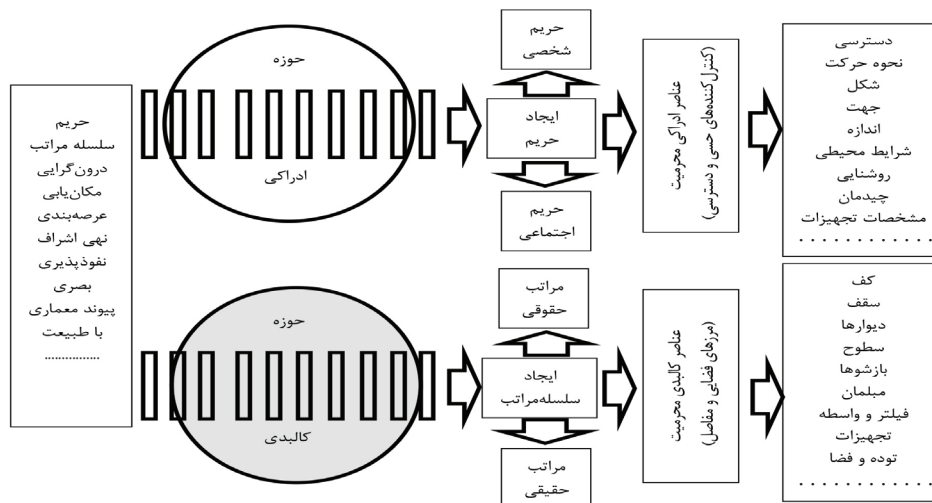
- خصوصیات فضا: در فرهنگ شرق، فضاها اغلب بر اساس ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی طراحی می‌شوند و اهمیت زیادی بر دسترسی به فضاهای خصوصی و عمومی داده می‌شود. در حالی که در فرهنگ غرب، اغلب توجه بیشتری به تفکیک فضاها و ایجاد حفاظت از خصوصیت فضاها داده می‌شود.

- تعامل با محیط خارجی: در خانه شرقی، تعامل با فضای خارجی به عنوان یک بخش مهم از زندگی خانوادگی مطرح است و فضاهای مشترک برای سرگرمی و تفریح خانواده طراحی می‌شوند. در حالی که در خانه‌های غربی، تمرکز بیشتر بر حفظ زیربنای خصوصی خانه است.

- رویارویی با طبیعت: در فرهنگ شرق، طبیعت به عنوان یک جزء اساسی از زندگی محسوب می‌شود و از آن برای ایجاد زیبایی و احساس آرامش و سکونت استفاده می‌شود. در حالی که در فرهنگ غرب، غالباً تلاش برای ایجاد حس دسترسی به تکنولوژی و امکانات مدرن‌تر دیده می‌شود.

در هر سه حوزه عنوان‌شده، در فرهنگ شرق احترام به سلسله مراتب و اهمیت دادن به موقعیت اجتماعی و سنی افراد در تعاملات اجتماعی بسیار مهم است. این احترام به سلسله مراتب می‌تواند تأثیر زیادی بر دسترسی به خانه و نحوه رفتار با ساکنان محل مقدس و محافظت شده از خانواده و ارزش‌های فرهنگی محسوب می‌شود، دسترسی به خانه و ورود به آن باید با مراعات احترام به خصوصیات فرهنگی و اجتماعی مربوط به آن همراه باشد؛ اما در فرهنگ غربی با تأکید بر حقوق فردی و احترام به حریم خصوصی افراد، دسترسی به خانه و ورود به آن بیشتر بر اساس قوانین و حقوق فردی تعیین می‌شود. در این دیدگاه خانه به عنوان فضای شخصی تلقی می‌شود که باید با توجه به حفظ حقوق مالکیت و حریم خصوصی مورد احترام قرار گیرد.

مجموعه عوامل مبین آن است که مؤلفه‌های محرمیت، پس از ورود به حوزه ادراکی و کالبدی، تعریف‌کننده عناصر ادراکی و کالبدی در حوزه معماری هستند که عناصر کالبدی تعریف‌کننده مرزهای فضایی هستند و عناصر ادراکی تأکید بر کنترل‌کننده‌های حسی و دسترسی به فضای معماری را دارند (نمودار ۳).

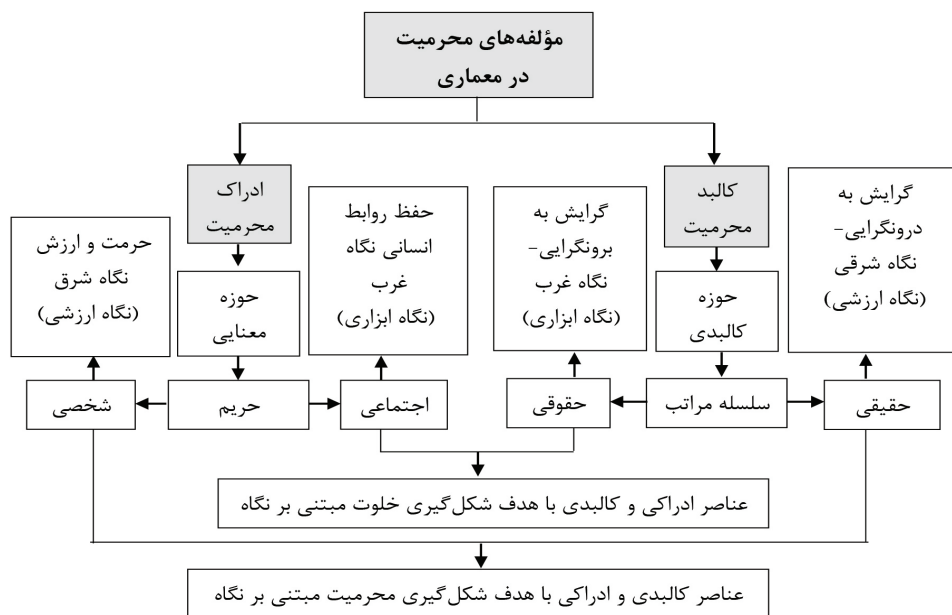


نمودار ۳- مؤلفه‌ها و عناصر محرمیت معماری.

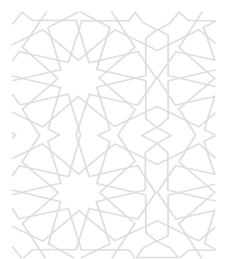
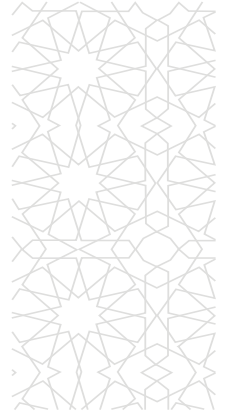
نتیجه گیری

محرمیت به عنوان يك مفهوم فرهنگی که نمود آن ابتدا در سبک زندگی و سپس در معماری متناسب با شیوه زندگی ظهور و حضور می یابد، تابع نوع نگاه و اهدافی است که تعریف کننده فرهنگ جامعه مورد نظر است. به همین دلیل مؤلفه های محرمیت در معماری مبتنی بر تفاوت سبک زندگی، دیدگاه و اهداف در فرهنگ شرق و غرب با یکدیگر متفاوت هستند. مؤلفه هایی همانند: درونگرایی، حریم های بصری، صوتی و دسترسی، سلسله مراتب، عرصه بندی، موانع و میدان ها که پژوهشگران مختلف به آنها اشاره کرده اند در دو دسته مؤلفه های ادراکی و کالبدی قابل بررسی هستند. مؤلفه های ادراکی محرمیت در راستای پاسخگویی به وجه ذهنی سبک زندگی است و مؤلفه های کالبدی محرمیت همسو با وجه عینی سبک زندگی بروز می یابند. اگرچه در دوره معاصر به دلیل تغییرات وجوه گوناگون عینی و ترجیحی سبک زندگی، تمایل به استقلال فضایی در نظام کالبدی خانه ها جلوه گر شده است ولی در فرهنگ شرق محرمیت مبتنی بر عرف، باورها و عقاید با هدف ایجاد حرمت و ارزش برای انسان، رویکرد تفکیک حریم شخصی را به مقدار

معین با تأکید بر تفکیک زن و مرد مدنظر قرار داده است؛ بنابراین تمامی مؤلفه های ادراکی محرمیت با هدف ایجاد حریم شخصی، نگاهی ارزشی را دنبال می کنند و امنیت روانی را سبب می شوند؛ اما فرهنگ غرب با هدف حفظ روابط انسانی، محرمیت را به عنوان ابزاری جهت ایجاد حریم اجتماعی به صورت نسبی و متغیر جستجو می کند. در این رویکرد خلوت در قالب مفهومی فیزیکی، در تأمین امنیت فیزیکی، شنوایی و بصری نقش دارد. در حوزه مؤلفه های کالبدی محرمیت نیز که معطوف به ایجاد سلسله مراتب فضایی و عملکردی است، نگاه شرقی با ایجاد سلسله مراتب حقیقی، تمایل به درون گرایی را نشان می دهد که همسو با نگاه ارزشی به محرمیت است؛ اما در نگاه غربی با ایجاد سلسله مراتب حقوقی مبتنی بر قوانین حقوقی و یا عرف، در راستای نگاه ابزاری به محرمیت تمایل به برون گرایی دارد. قلمرو پایی نتیجه این نوع از نگاه به محرمیت است؛ بنابراین مبتنی بر نوع نگاه فرهنگی به موضوع محرمیت، میزان و چگونگی استفاده از عناصر کالبدی و ادراکی در معماری متفاوت خواهد بود. نمودار ۴ به معرفی وجوه مختلف تمایزات محرمیت در فرهنگ شرق و غرب اشاره دارد.



نمودار ۴ - تمایز مؤلفه های محرمیت معماری در نگاه شرق و غرب



منابع

ابوالقاسمی، جواد (۱۳۸۴) طرح مطالعات زمینه‌ای برای دستیابی به سیاست‌های کلان توسعه فرهنگ دینی، موسسه فرهنگی هنری عرش پژوه، تهران.

آلتمن، ایروین (۱۳۹۵) «محیط و رفتار اجتماعی: خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام»، ترجمه علی نمازیان، تهران، دانشگاه شهید بهشتی - الوانی، مهدی (۱۳۷۹) «تصمیم‌گیری و تعیین خط مشی دولتی»، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، سمت.

الکساندر، کریستوفر (۱۳۸۹) «معماری و راز جاودانگی، راه بی‌زمان ساختن»، ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

امینی، ندا و هیربد نوروزیان‌پور (۱۳۹۳) «خلوت و حریمیت: شناخت تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو مفهوم در معماری و شهرسازی»، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۵، صص ۹۹-۱۰۷.

بابازاده اسکونی، سولماز و سحر طوفان و سیروس جمالی (۱۳۹۸) «ارتقای بنیان‌های نظری مفهوم حریم در مسکن معاصر از منظر روانشناسی محیطی، نمونه موردی: برج مسکونی میلاد تبریز»، نشریه باغ نظر، شماره ۱۶، صص ۶۱-۷۲.

بلالی اسکویی، آریتا و یحیی جمالی و پارسا کاوسی (۱۴۰۱) «تأثیرات فضاهای تهی و خالی بر حجاب و حریمیت در معماری بناهای مسکونی دوره قاجار در شهر ارومیه»، نشریه پژوهش در هنر و علوم انسانی، سال هفتم، شماره ۴ (پیاپی ۴۳)، صص ۱۳-۲۰.

بمانیان، محمدرضا و مسلم زندی (۱۳۹۶) «مسکن ایرانی و سبک زندگی»، تهران، اول و آخر.

بمانیان، محمدرضا و سیده سولماز راستجو (۱۳۹۶)

«سیر تحول حریمیت در ساختار فضایی خانه معاصر (نمونه موردی، خانه‌های دهه‌های ۵۰ و ۶۰)»، چهارمین کنفرانس ملی دستاوردهای اخیر در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی، تهران، صص ۱-۱۱.

بمانیان، محمدرضا و نسیم غلامی و جنت رحمت پناه (۱۳۸۹) «عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه‌های ایرانی؛ نمونه موردی خانه رسولیان یزد»، مطالعات هنر اسلامی، ش ۱۳ (پاییز و زمستان ۱۳۸۹)، صص ۵۵-۶۸.

بهرامی برومند، مرضیه و آفرین نژاد (۱۳۹۲) «معماری حجاب، الگوی فرهنگی معماری خانه‌های تاریخی کاشان»، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشکده هنر معماری تبریز.

پاسبان خمیری، رضا و حسن رجبعلی و محمد فرخ زاد (۱۳۹۶) «سیر دگرگونی فضای بسته، فضای سرپوشیده و فضای باز در خانه‌های تاریخی گرگان از دوره قاجاریه به پهلوی اول»، مرمت و معماری ایران، ش ۱۳ (بهار و تابستان ۱۳۹۶)، صص ۹۱-۱۰۶.

پرهیزکار، الهه و خسرو دانشجو (۱۳۹۷) «حریمیت و حجاب در خانه‌های قاجار تهران»، چهارمین همایش ملی معماری و شهر پایدار، دانشگاه شهید رجایی، تهران.

پورحیدر توچاهی، مریم و محمد مهدی پوراشمنان طالمی (۱۳۹۹) «تأثیر مسکن حداقل بر حریمیت»، نشریه معماری‌شناسی، شماره ۱۵، صص ۱-۷.

پور محمد، شهراد و سیدعلیرضا شجاعی و حسین کلاتتری خلیل‌آباد و مسعود تقوایی (۱۴۰۰) «کاربست تأثیرشناختی «شاخص خاطره» بر ارتقای حس تعلق ساکنان محلات جدید و قدیم شهر شیراز»، مطالعات شهری، شماره ۴۱، زمستان ۱۴۰۰، صص ۷۳-۸۴.

پرنیا، محمدکریم (۱۳۸۱) «شیوه‌های معماری

ایران»، تدوین غلامحسین معماریان، تهران، موسسه نشر هنر اسلامی.

جمشیدی نظر، فاطمه و عبدالله جاسمی و محمدعلی کاظم‌زاده رائف و صبا میردریگوندی (۱۳۹۹) «امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر»، پژوهش‌های مرمت و معماری ایرانی و اسلامی، سال سوم، شماره هشتم، صص ۳۲-۴۸.

حیدری، علی اکبر و ملیحه تقی‌پور (۱۳۹۷) «تحلیل حریمیت بر اساس نسبت توده به فضا (نمونه موردی: خانه‌های تک‌حیات در اقلیم گرم و خشک)»، نشریه معماری اقلیم گرم و خشک، سال ششم، شماره هشتم، صص ۷۷-۹۹.

----- (۱۳۹۹)
«مقایسه روش‌های ایجاد حریمیت در مسکن سنتی و معاصر (نمونه مطالعاتی: شهر شیراز)»، نشریه مرمت و معماری ایران، سال دهم، شماره بیست و چهار، صص ۶۳-۸۰.

راپاپورت، آموس (۱۳۹۲) «انسان‌شناسی مسکن»، ترجمه خسرو افضلیان، کسری.

راستجو، سیده سولماز و محمدرضا بمانیان (۱۳۹۸) «گونه‌شناسی ساختار فضایی خانه معاصر ایرانی با تکیه بر حریمیت و سلسله مراتب»، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره ۲۴، شماره ۲، صص ۴۹-۵۸.

رئیزی، محمدمنان (۱۳۹۷) «معماری و شهرسازی متناسب با سبک زندگی اسلامی (از تشریح وضع مطلوب تا تحلیل وضع موجود)»، قم، دانشگاه قم.

سیفیان، محمدکاظم و محمدرضا محمودی (۱۳۸۶) «حریمیت در معماری سنتی ایران»، هویت شهر، شماره ۱، صص ۳-۱۴.

شهر شهریور، مهرباب و حسین کلانتری خلیل‌آباد و غلامرضا لطیفی (۱۴۰۰) «مدیریت شهرهای

ایرانی-اسلامی با رویکرد شهر دانایی محور (مطالعه موردی: شهر شیراز)»، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۵، صص ۴۷-۵۹.

ضرغامی، اسماعیل و علی خاکی و سیده اشرف سادات (۱۳۹۴) «بازیابی مفهوم حریمیت در کالبد سکونتگاه‌های دیروز و امروز»، همایش بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در هزاره سوم، تهران.

عراقی‌زاده، زهرا و سیدهدادی قدوسی فر و نیلوفر نیک‌قدم (۱۴۰۱) «سنجش حریمیت بر اساس روش نحو فضا در خانه‌های تاریخی بندرکنگ»، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال دوازدهم، شماره ۲، صص ۱۲۹-۱۴۱.

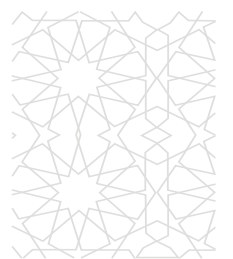
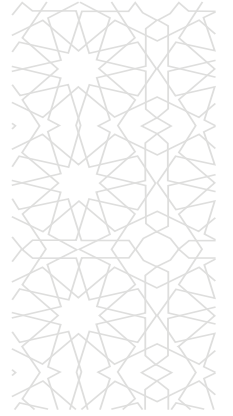
علیزاده، هوشمند و کیومرث ایران دوست و کیومرث حبیبی و محمد بشیر رباطی (۱۳۹۳) «مفهوم حریمیت و فضا در شهرهای دوران اسلامی»، پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره ۲، صص ۶۵-۷۸.

غفوریان، میترا و مینا پی سخن و الهام حساری (۱۳۹۶) «گونه‌شناسی سازمان فضایی و سلسله مراتب ورود در خانه‌های ایرانی با تأکید بر حریمیت»، برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ش ۷، صص ۱۲۹-۱۴۴.

کاظم‌زاده رائف، محمدعلی و صبا میردریگوندی (۱۳۹۹) «حریمیت در خانه سنتی ایرانی با تأکید بر مظاهر حریم خصوصی در عناصر معماری (نمونه موردی: خانه رسولیان یزد)»، نشریه معماری‌شناسی، سال سوم، شماره ۱۷، صص ۱-۸.

گروتر، یورگ (۱۳۹۳) «زیبایی‌شناسی در معماری»، ترجمه جهانشاه پاکزاد، عبدالرضا همایون، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶) «جامعه‌شناسی»، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشرنی.



مرادی‌نسب، حسین (۱۳۹۹) «تبیین جایگاه محرمیت در نسبت با قلمرو و خلوت در مسکن سنتی ایران بر پایه آموزه‌های اسلامی»، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۷۲، صص ۴۷-۶۰.

معماریان، غلامحسین و سیدمجید هاشمی طغرالجردی و حسام کمالی (۱۳۸۹) «تأثیر فرهنگ دینی بر شکل‌گیری خانه: مقایسه تطبیقی خانه در محله مسلمانان، زرتشتیان و یهودیان کرمان»، تحقیقات فرهنگی، شماره ۳، صص ۱-۲۵.

مؤمنی، کوروش و ندا ناصری (۱۳۹۴) «بررسی ابزارها و روش‌های ایجاد محرمیت در خانه زینت‌الملوک شیراز منطبق بر آیات و روایات اسلامی»، پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره ۹، صص ۱۸-۳۵.

مهدوی کنی، محمدسعید (۱۳۹۳) «دین و سبک زندگی؛ مطالعه موردی شرکت کنندگان در جلسات مذهبی»، تهران، دانشگاه امام صادق.

ناری قمی، محمد (۱۳۸۹) «مطالعه‌ای معناشناختی در باب مفهوم درون‌گرایی در شهر اسلامی»، نشریه هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی، شماره ۴۳، صص ۶۹-۸۲.

نصرالله‌پور علمداری، ابراهیم و محمد شبیدینی و علی کریمی خوشحال و عبدالله حاجی صادقی (۱۳۹۴) «مؤلفه‌ها و شاخص‌های سبک زندگی اسلامی»، پژوهش‌سکده علوم اسلامی امام صادق، زمزمه هدایت.

نقره‌کار، عبدالحمید و فرهنگ مظفر و سمانه تقدیر (۱۳۹۳) «بررسی قابلیت‌های فضای معماری برای ایجاد بستر پاسخگویی به نیازهای انسان از منظر اسلام» مجله شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۰، صص ۲۱-۳۴.

نیری فلاح، سیامک و اکرم خلیلی و محمد تاج‌الدین بن محمد رسدی (۱۳۹۲) «لایه‌های محرمیت در خانه‌های سنتی ایران، نماد الگوی دینی در زندگی خانواده»، کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، صص ۱۰۴۰-۱۰۴۹.

ولسی‌زاده اوغانی، محمدباقر (۱۳۹۳) «اصول و اندیشه‌های اخلاقی در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایران اسلامی، نمونه مورد مطالعه محرمیت و حریم خصوصی»، پژوهش هنر، شماره ۷، صص ۱۸۵-۲۰۳.

هاشمی طغرالجردی، سیدمجید (۱۳۹۰) «رساله دکتری معماری در دانشکده معماری دانشگاه علم و صنعت با عنوان: اصول حاکم بر حریم خانه در اندیشه اسلامی: بازشناسی قاعده «لاضرر» در قوانین و مقررات معماری و شهرسازی مرتبط با حریم بصری خانه».

Abu-Gazze, T (1995) "Privacy as the basis of architectural planning in the Islamic culture of Saudi Arabia", Architecture and Behaviour 11: 93- 112.

AlEnazy, T. H., (2007) The Privacy and Social Needs of Women in Contemporary Kuwaiti Homes. Department of Interior Design. The Florida State University, Florida.

AlHemaidi, W., (1996) The Dilemma of Regulating Privacy: Planning Regulations, Privacy and House Form; the Case Study of Low-Density Single-Family Dwellings in Saudi Arabia. Development Planning Unit. University College London.

Al-Mohannadi, A. Furlan, R (2021) The syntax of the Qatari traditional house: privacy, gender segregation and hospitality constructing Qatar architectural identity. Journal of Asian Architecture and Building Engineering.

Bahammam, A., (1987) Architectural Patterns of Privacy in Saudi Arabian Housing. School of Architecture. McGill University, Montreal.

Booth, M. and Joseph, S., (2013) Women and Islamic Cultures: Disciplinary Paradigms and Approaches, 2003-2013, Leiden: Boston.

- r.grishman 1987-iran-penguin books-New York.
- Negoita, A. M., (2012) Domestic spaces and the hierarchy of gender in Islamic society. Romanian review of political sciences and international relations, 11 (2), 10.
- Ondia, E. Hengrasmee, S. Chansomsak, S (2019) Addressing the Dilema between Collaboration and Privacy in Coworking Spaces. International Journal of Architecture and Urban Development, 9 (3), 5- 10.
- Othman, Z. Aird, R. & Buys, L (2015) Privacy, Moderation, Hospitality and the design of Muslim homes: a literature review. Frontiers of Architectural Research. 4, (1), 12-23
- Rapoport, Amos. «House Form and Culture» (Prentice-Hall, Inc (1979)
- Rapoport, A., (1982) The meaning of the built environment: a nonverbal communication approach / Amos Rapoport. Beverly Hills, Calif.; London: Sage, c1982.
- Rapoport, A., (2000) Theory, Culture and Housing. Housing, Theory & Society, 17, 145-165.
- Rapoport, A., (2005) Culture, Architecture, and Design. Locke Science Publishing Company.
- Schoeman, F.D (1984) 'Philosophical dimensions of privacy: An anthology'. Combridge University Press.
- Shahriari, H (2020) A Critical Study of Four Definitions of Privacy from the Viewpoint of Western Ethics. Philosophical Theological Research, 21 (4), 103-105.
- Zeisel, J (1984) Inquiry by Design: Tools for Environment-Behaviour Research. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Daneshpour, A., Embi, M. R., and Torabi, M., (2012) Privacy in Housing Design: Effective Variables. In: 2th Inrenotional Conference-Workshop on Sustainable architecture and Urban Design (ICWSAUD2012) Malaysia: Universiti Sains Malaysia.
- Eben Saleh, M. A., (1997) Life and death of traditional settlements of southwest Saudi Arabia. Journal of Architectural Education, 51 (3), 177-191.
- Hall, E. T., (1990) The hidden dimension / Edward T. Hall. Anchor books. New York: Anchor Books: Doubleday & Company.
- Hashim, A. H, Z. A. Rahim, et al (2006) "Visual Privacy and family intimacy: a case study of Malay inhabitants living in two storey low- cost terrace housing". Environment and Planning B 33(2): 301- 318.
- Jameson, M., (2001) Space in the Greek city-state. In: Kent, S., ed. Domestic architecture and the use of space: An interdisciplinary cross-cultural study. Cambridge: Cambridge University Press, 92-113.
- Mahad Musa, Z. Ravi Abdullah, M.F. Usman, Abur Hamdi. Iskandar, Azwar (2021) Privacy in Islam as a Guide to Housing Development. IJIK 11(2), 67 - 77.
- Mahgoub, Y., (2004) Globalization and the built environment in Kuwait. Habitat International, 28, 505-519.
- Moghaddasi, A. Moghaddasi, M. Kalantari Khalilabad, H (2020) Mohsen Foroughi (1907-1983): Thoughts and Sustainability in the works of an Iranian modernist architect. Architecture and Engineering, Vol. 5, no. 4, 28 - 34.
- Naghizadeh. m (1997) "Title features of Islamic city in Islamic text". Journal of fine arts (4.5)

